

DR. TONE ZORN (1934—1981)

VASILIJ MELIK

Sredi poletja, 13. julija 1981 je po kratki, pretresljivi bolezni mnogo prežgodaj, v 48. letu, ugasnilo življenje slovenskega zgodovinarja dr. Toneta Zorna.

Tone Zorn se je rodil 28. junija 1934 v Ljubljani. Po maturi na bežigradski gimnaziji (1953) se je vpisal na ljubljanski filozofski fakulteti na zgodovino. Obetajočo aktivnost je pokazal že med študijem, saj je bil predsednik kluba zgodovinarjev (1956—1958) in predstavnik študentov v odboru Zgodovinskega društva (1956—1959), za svojo diplomsko nalogo o ljudski oblasti v Slovenskem Primorju leta 1944 pa je dobil študentsko Prešernovo nagrado. 18. februarja 1959 je diplomiral. Devet let zatem (23. marca 1968) je na isti fakulteti branil še disertacijo z naslovom Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945—1950. To je bila naša prva zgodovinska disertacija iz problematike dogajanja po drugi svetovni vojni. Kadar to danes navajamo, se zdi vsem lepo, pohvalno in zaslužno, malokdo pa pomisli, s kakšnimi posebnimi težavami je bilo povezano tako delo. Tone Zorn jih je krepko čutil na svojih plečih in jih je naštel v uvodu: premajhna časovna oddaljenost pri dogodkih, ki so se

zdeli še kočljivi in ki so jim še živele aktivne priče, pomanjkanje predhodnih monografij, nedostopnost arhivov ali neurejenost že dostopnega arhivskega gradiva, pomanjkanje originalnih dokumentov in zato omejitve na uporabo časopisja.

Problemi Slovencev v današnjem ali predvojnem zamejstvu so bili Tonetu Zornu že od študentskih let posebej blizu. Je bila to posledica domačega okolja (oče in mati sta mu bila doma iz Primorja) ali kakih posebnih doživetij iz mladih let? Kakorkoli že, Slovenci v zamejstvu so bili vseskozi glavna, dasi ne edina tematika Zornovega dela. Že štiri dni po diplomi (22. februarja 1959) se je obrnil na Inštitut za narodnostna vprašanja s prošnjo za namestitev. Začasno je pet mesecev in pol delal v škofjeloškem muzeju, prav v času, ko se je ta selil v svoje nove, sedanje prostore v loškem gradu. Zatem je bil leto dni pri vojaki, 1. septembra 1960 pa je začel z delom v Inštitutu za narodnostna vprašanja. Začel je kot asistent, po odhodu svojega predstojnika dr. Janka Pleterskega na univerzo pa je od februarja 1970 naprej vodil oddelek, ki se je ukvarjal s Slovenci na naši severni meji. Zorn je bil za inštitut v mnogih ozirih idealen delavec, živ zaklad znanja, neumorno delaven, poln občutka dolžnosti, pa ne na podlagi razvida del in opravil ampak žive zavzetosti za stvar, ki se ji je posvetil, in za potrebe inštituta. Prave vrednosti takih ljudi se dostikrat zavemo šele, ko jih izgubimo.

Prvi članki Toneta Zorna so izšli v letu 1961. Odtlej pa do svoje prežgodnje smrti je neumorno pisal in objavljaj. Kakor je napisal veliko obsežnih razprav in preglednih sintetičnih študij, se mi zdi, da je imel najrajši kratke razprave, ki so osvetlile določen problem z nekega novega vidika, ga dopolnile z nekim novim virom, ki ga je našel med svojim neutrudnim iskanjem po arhivih in knjižnicah, z novimi informacijami in novimi podatki, z novim prispevkom naši vednosti. Prav tako rad je pisal ocene in poročila. V njih je zlasti bralce Zgodovinskega časopisa in Kronicke seznanjal z domačimi in tujimi novostmi, zraven pa podčrtaval, kar je bilo za Slovence v ocenjevani knjigi novo, pomembno ali zaradi primerjave zanimivo.

Tako je bil dr. Tone Zorn velikemu številu revij stalen in dobrodošel sodelavec. Vestniku koroških partizanov je bil urednik od leta 1970 naprej in večinoma tudi glavni avtor. V Zgodovinskem časopisu najdemo od leta 1969 naprej v vsakem letniku vsaj kako oceno

izpod njegovega peresa. Da je objavljajal v Razpravah in gradivu, reviji, ki jo izdaja Inštitut za narodnostna vprašanja, se razume samo po sebi. Tudi Naši razgledi, Borec, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Časopis za zgodovino in narodopisje, Arhivi, celovški Slovenski vestnik in Koroški koledar, Goriška srečanja, Goriški letnik in še različne druge revije, časniki in zborniki so prinašali njegove prispevke.

Med zadnjimi dvajsetimi zvezki Kronike je en sam, ki v njem ni bilo nobenega Zornovega prispevka, vsega skupaj pa je v Kroniki izšlo petindvajset njegovih razprav. Največ jih govori o Koroški, o poskusih uveljavitve slovenskega uradovanja v Podjuni v devetdesetih letih 19. stoletja (1971), o stališčih koroškega nemškega učiteljskega glasila do Slovencev pred prvo svetovno vojno in po njej (1973), o gibanju za majniško deklaracijo na Koroškem in o nemškem volkstagu v Velikovcu 9. junija 1918 (1969), o avstrijsko-jugoslovanskih pogajanjih v Celovcu maja 1919 (1969), o Narodnem svetu za Koroško 1919 do 1920 (1970), o jugoslovanski upravi na Koroškem pred plebiscitom (1970), o dejavnosti Heimatdiensta pred plebiscitom (1968), o problematiki preganjanja Slovencev po plebiscitu (1976), o ljudskem štetju leta 1923 (1968), o delu Südmarke v dvajsetih letih (1975), o koroškem šolstvu po poročilih iz leta 1925 (1978), o problematiki kulturne avtonomije za Koroške Slovence (1972), o izselitvah Koroških Slovencev med drugo svetovno vojno (1966) in o vrnitvi teh izgnancev v juliju 1945 (1967), o procesu proti Slovincem iz Sel in okolice, ki so bili obglavljeni na Dunaju 29. aprila 1943 (1965), o pripravah za prenos nacistične oblasti na Koroškem ob koncu druge svetovne vojne avstrijskim političnim strankam (1965), o vindišarski teoriji po drugi svetovni vojni (1966). Dve razpravi se dotikata štajerske problematike: ena govori o avstrijskih stališčih glede državne razmejitev po prvi svetovni vojni (1978), druga pa o Slovincih po štetjih iz leta 1951 in 1961 (1967). Šest razprav zajema čas med obema vojnama na ozemlju takratne jugoslovanske Slovenije: v njih je pisal o Šušteršičevih poskusih vrnitve v domovino in Janku Brejcu (1971), o nemški manjšini po poročilih velikih županov leta 1929 (1976), o tujih državljanih nemškega jezika po štetju leta 1931 (1971), o izgonu tujih državljanov iz Jugoslavije (1971), o nemških trgovskih obratih (1970) in o nemških industrijskih obratih (1972).

Težišče Zornovega dela so bili Slovenci na Koroškem. Vendar pri tem ni bil nikdar ozek zgodovinar, saj je gledal na Koroško kot na del širšega dogajanja in je sledil vsemu, kar

je imelo z njo kakorkoli oddaljeno zvezo. Sledil je pretekli in sedanji literaturi o manjšinskih vprašanjih, o Nemcih v najrazličnejših evropskih državah, o nemških nacionalističnih in nacističnih pogledih na narodnost, geopolitiko, o njihovih konfliktih z drugimi narodi itd., itd. Njegova razgledanost je bila prav izredna. Če si ga prosil za svet ali si se z njim zapletel v razgovor, ti je kar iz rokava stresel vse mogoče naslove knjig, razprav in časopisov. Bil je znanstvenik, ves zavzet za svoje znanstveno delo, obenem pa je bil tudi sredi življenja, saj se je v njegovem delu zgodovina neprestano prelivala v sedanost, sedanost pa se je spet spreminjala v zgodovino. Tako je bil ozko povezan z zgodovino Koroških Slovencev, pa nič manj s sedanjimi Koroškimi Slovenci, z njihovimi problemi in njihovim dogajanjem. Zavzetost za stvar Koroških Slovencev pa ga vendar nikdar ni zanesla z znanstvene ravni. Ni se izgubljal v posplošenih in pavšalnih sodbah. Znanstvenost in argumentiranost so mu priznavali tudi njegovi nasprotniki.

Obsežnemu zborniku Koroški plebiscit, ki ga je izdala Slovenska matica (1970), je bil Zorn eden od treh urednikov in pisec treh razprav: o jugoslovanski upravi v plebiscitni coni, o tiskanih virih in literaturi o plebiscitnem obdobju ter o Koroških Slovincih v letih 1920—1930. V knjigi Slovenci v zamejstvu (1974), ki jo je izdal skupaj s Tonetom Ferencem in Milico Kacin-Wohinz, je dal pregled dogajanja na Koroškem vse od prve svetovne vojne do boja za meje po drugi vojni. Pregled razvoja na Koroškem od prve svetovne vojne pa do danes je dal tudi v Zgodovini Slovencev Cankarjeve založbe (1979). V svojih razpravah o Koroških Slovincih je segal Tone Zorn tudi v devetnajsto stoletje. Preden je zrasel Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, je predaval na zborovanjih slovenskih zgodovinarjev o koroški slovenski politiki v šestdesetih in sedemdesetih letih ter objavil te referate v Zgodovinskem časopisu (1969, 1971). Na pobudo Zveze koroških partizanov v Celovcu in Odbora koroških partizanov v Ljubljani je bilo zastavljeno pisanje zgodovine koroškega partizanstva kot celovit pregled protifašističnega boja koroških Slovencev in Avstrijcev. Tone Zorn je bil vodja in koordinator tega dela; sam pa je posebej začel pisati zgodovino Koroških Slovencev med obema vojnama. Na ta način je nastalo več preglednih člankov, kakor smo jih nekaj zgoraj navedli, pa veliko razprav o posameznih problemih in dogodkih. Članke v Kroniki smo navedli, naj tu omenimo še nekaj drugih, samo za primer, ne da bi hoteli biti popolni. V zborniku Revolucionarno delavsko gibanje

v Sloveniji v letih 1921—1924 (1975) je pisal o odnosu avstrijskega delavskega gibanja do slovenskega vprašanja v prvi polovici dvajsetih let, v beograjskem zborniku Svetska ekonomska kriza 1929—1934 godine i njen odraz u zemljama jugoistočne Europe (1976) je pisal o gospodarski krizi in agrarni strukturi slovenske manjšine, v zborniku Minhenski dogovor, ki je izšel v Skopju (1980) o nacizmu in slovenski manjšini, v Borcu o nacističnih pogajanjih s Koroškimi Slovenci v letih 1933 do 1934 (1978). Predvideno je bilo, da bi zgodovina Koroških Slovencev med obema vojnama izšla v samostojni knjižni publikaciji. Dr. Tone Zorn je na žalost umrl, preden je bilo delo končano — toda zdi se mi, da bi se dalo zbrati vse njegove članke za to obdobje, jih smiselno razporediti in povezati, pa bi imeli pred seboj tehtno in dragoceno, čeprav seveda še ne popolno (toda kdaj je sploh kakšna zgodovina popolna?) besedilo. Vredno bi bilo to storiti.

Poleg navedenih del sem za sestavek uporabil dr. Tone Zorn še z drugimi problemi. Pisal je o Slovencih, ki so ostali onstran avstrijsko-jugoslovanske meje na Štajerskem, pa tudi o Prekmurju in Porabskih Slovencih, pisal je o Primorskih Slovencih, pisal je še o posa-

meznih problemih jugoslovanske Slovenije. Njegova široka razgledanost ga je še posebej usposabljala za pisanje bibliografskih pregledov virov in literature. V Zgodovinskem časopisu je objavil izbor tiskanih virov in literature o SR Sloveniji in Jugoslaviji iz let 1945—1970 (1976), v publikaciji Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi (1978) je objavil članek o lokalnih uradnih glasilih kot virih za slovensko krajevno zgodovino 1945 do 1970, da navedemo samo dvoje takih del za našo najnovejšo zgodovino. Veliko Zornovih člankov je nastalo iz referatov na različnih zborovanjih. Poslušali smo ga na zborovanjih slovenskih in jugoslovanskih zgodovinarjev, na koroških kulturnih dneh, na zborovanjih slovenskih arhivskih delavcev in na celi vrsti posebnih simpozijev.

Dr. Toneta Zorna ni več. Prav zaradi posebnih značilnosti njegovega načina dela je z njegovo smrtjo nastala v našem zgodovino-pisju vrzel, ki je ne bo mogoče kmalu zapolniti. Kratka je bila njegova življenjska pot — bila pa je ustvarjalna in bogata. To, kar je napisal, bo trajno pričalo o njem. O njem bodo govorile današnjim in prihodnjim generacijam premnoge strani naših revij, časopisov in zbornikov.

